

Hoofdstuk 1
Wat is
filosofie?

- 1 FILOSOFEREN: DOORDENKEN! 5
 - 2 GEWONE VRAGEN EN FILOSOFISCHE VRAGEN 6
 - 3 AANLEIDINGEN OM TE FILOSOFEREN 9
 - 4 WAAROM FILOSOFEREN? 12
 - 5 SAMEN FILOSOFEREN 14
 - 6 FILOSOFIE EN LEVENSBESCHOUWING 17
- BEGRIPPEN BIJ HOOFDSTUK 1 19

Hoofdstuk 2
Wat is
de mens?

- 1 WAT IS EEN MENSBEELD? 21
 - 2 ONTSTAAN VAN HET WESTERS MENSBEELD 22
 - 3 LICHAAM EN GEEST 25
 - 4 MENS EN DIER 28
 - 5 MENSEN: VRIENDEN OF VIJANDEN VAN ELKAAR? 30
 - 6 VRIJHEID EN DETERMINISME 32
- BEGRIPPEN BIJ HOOFDSTUK 2 36

Hoofdstuk 3
Over goed
en kwaad

- 1 GOED EN KWAAD 39
 - 2 NORMEN EN WAARDEN 40
 - 3 DE GOUDEN REGEL 43
 - 4 WAT IS EEN DEUGD? 47
 - 5 DAPPERHEID 48
 - 6 EERLIJKHEID 50
- BEGRIPPEN BIJ HOOFDSTUK 3 54

Hoofdstuk 4
Hoofdwaarden
in onze
samenleving

- 1 VRIJHEID 57
 - 2 GELIJKHEID 63
 - 3 DEMOCRATIE 65
 - 4 TOLERANTIE 66
 - 5 SPANNINGEN TUSSEN HOOFDWAARDEN 67
- BEGRIPPEN BIJ HOOFDSTUK 4 68

Hoofdstuk 5

Wat kun je
zeker weten?

- 1 INLEIDING 71
 - 2 WAT JE ZEKER KUNT WETEN 72
 - 3 WAT JE NIET ZEKER KUNT WETEN 77
 - 4 ZEKER WETEN EN GELOVEN 79
- BEGRIPPEN BIJ HOOFDSTUK 5 82

Hoofdstuk 1

Wat is filosofie?

1 FILOSOFEREN: DOORDENKEN! 2 GEWONE VRAGEN EN FILOSOFISCHE VRAGEN
3 AANLEIDINGEN OM TE FILOSOFEREN 4 WAAROM FILOSOFEREN?
5 SAMEN FILOSOFEREN 6 FILOSOFIE EN LEVENSBSCHOUWING
BEGRIPPEN BIJ HOOFDSTUK 1

Paragraaf 1 **Filosoferen: doordenken!**

Op school krijg je allerlei vakken: aardrijkskunde, Engels, wiskunde enzovoort. Bij die verschillende vakken leer je verschillende dingen. Zo leer je bij aardrijkskunde over landen en zeeën, over klimaat en over grondsoorten, bij lessen tekenen leer je over kleuren en een juist perspectief in een voorstelling en bij biologie gaat het over alles wat leeft.

Waar gaat het nu in deze lessen om? Waar gaat het bij filosofie om? Over alles! Tenminste: het kan over van alles en nog wat gaan, geen enkel onderwerp kun je vooraf uitsluiten. Als je maar *doordenkt!* De titel van dit boek (*Doordenken*) geeft dus eigenlijk al het antwoord. Maar zonder enige toelichting schiet je met dit antwoord waarschijnlijk niet veel op. Daarom volgt nu een voorbeeld.

Op school leer je over de evolutie, over het ontstaan van de soort 'mens'. Je leert daarbij onder meer over tijdvakken en over kenmerken van onze verre, verre voorouders. Tal van vragen worden dan beantwoord. Maar als je dan doorvraagt en doordenkt kom je op *nieuwe vragen*. Bijvoorbeeld: vanaf welk moment in de evolutie kun je spreken van 'mens'? En waarom vanaf dat moment? Kun je eigenlijk wel onderscheid maken tussen mens en dier? Is de mens eigenlijk ook niet een dier? En: zijn al die verhalen over de schepping van de wereld nu onzin? Bij vakken als aardrijkskunde, geschiedenis of biologie worden die vragen meestal niet gesteld en dus ook niet beantwoord. Maar toch kun je ook nadenken over de nieuwe vragen die je ontdekte. En ook op die vragen kun je proberen een antwoord te geven.

Als je *doordenkt* kom je vaak voor vragen te staan die heel lastig te beantwoorden zijn, vragen waarop misschien zelfs geen antwoord dat iedereen overtuigt mogelijk is. Verderop zullen we zien waarom het belangrijk is om ook over deze vragen goed na te denken.

Deze inleiding is een eerste stap om duidelijk te maken wat het begrip 'filosoferen' inhoudt, het belangrijkste begrip binnen dit vak. Zoveel is al duidelijk: filosoferen is *doordenken!* Namelijk:

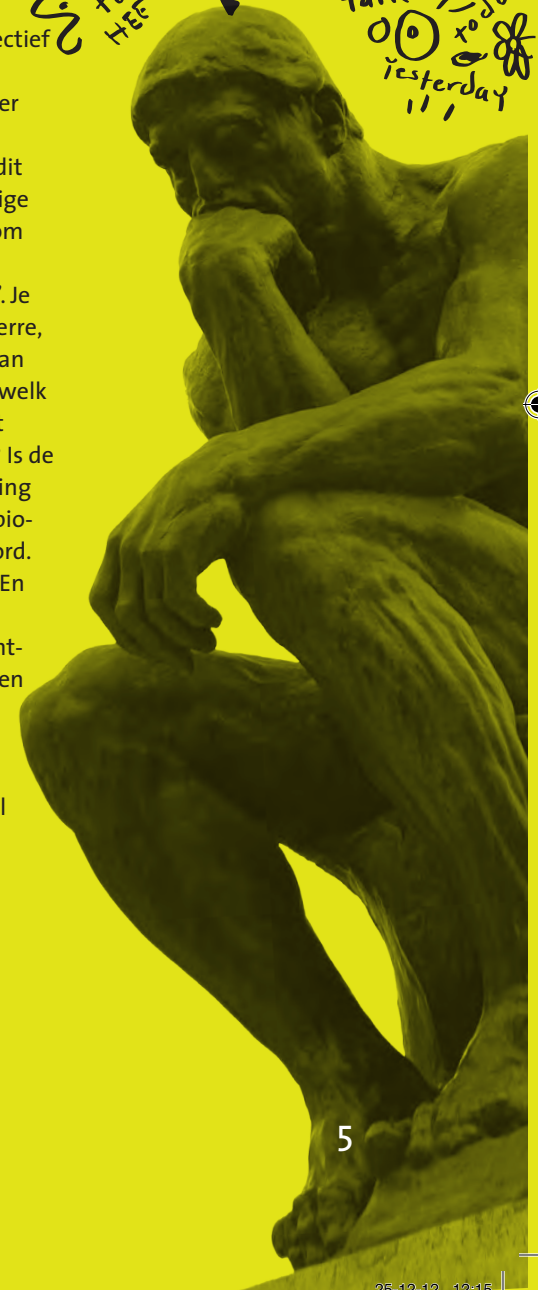
1. *doorvragen* en *doordenken* waar men gewoonlijk stopt
2. *nadenken* over de nieuwe vragen die dan bij je opkomen.

In dit eerste hoofdstuk zal het vooral gaan over dit begrip: 'filosoferen'.

Opdracht 1, p. 3

Verdiepingsopdracht 1, p. 4

Paragraaf 2 Gewone vragen en filosofische vragen

In de eerste paragraaf hebben we over ‘nieuwe vragen’ gesproken: vragen die kunnen opkomen als je doordenkt over dat wat heel gewoon en vanzelfsprekend leek. Het is al een beetje duidelijk geworden dat die ‘nieuwe vragen’ verschillen van gewone vragen. Dat is dan ook de reden dat ze een aparte naam hebben: *filosofische* vragen. In plaats van *filosofische* vragen mag je ze ook ‘bestaansvragen’ noemen. In deze paragraaf gaan we dieper in op het verschil tussen gewone vragen en filosofische vragen.

2.1 Gewone vragen

Gewone vragen zijn vragen waarop je een duidelijk antwoord kunt geven. Een voorbeeld van een gewone vraag is: hoe laat is het? Wanneer je wilt weten hoe laat het is, kun je op een klok kijken, dan heb je een duidelijk antwoord.

Nog een voorbeeld van een gewone vraag: wat is de hoofdstad van Frankrijk? Het antwoord op die vraag is helder: Parijs is de

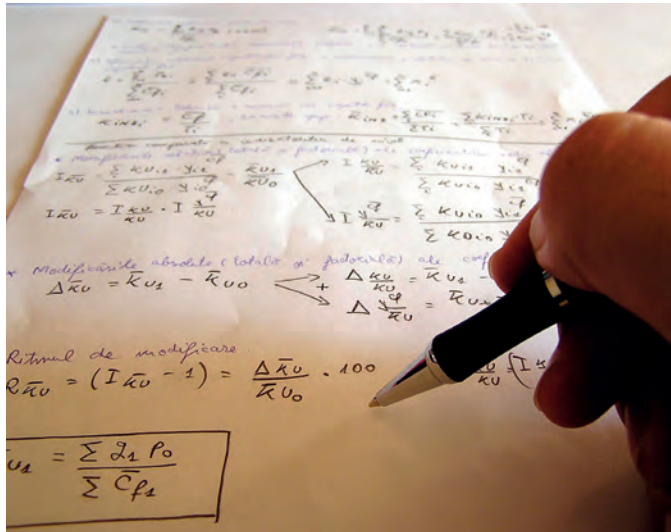
hoofdstad van Frankrijk. En geen enkele andere stad, dus niet Den Haag of Berlijn.

Een gewone vraag kan gemakkelijk te beantwoorden zijn, maar er zijn ook gewone vragen die heel wat moeilijker te beantwoorden zijn. De volgende vraag is zo’n gewone maar moeilijke vraag: je gaat te voet van Amsterdam naar Peking, en je loopt iedere dag 6 uur met een gemiddelde snelheid van vijf kilometer per uur, hoeveel dagen ben je dan onderweg?

Waarom is dit toch een gewone vraag? Omdat deze vraag – ook al moet je lang nadenken en heel wat rekenen – duidelijk beantwoord kan worden.

Je kunt ook zeggen dat het bij gewone vragen om feiten gaat. Zo is het een feit dat Parijs de hoofdstad van Frankrijk is; ook is het een feit dat Den Haag de hoofdstad van Frankrijk *niet* is. Precies zoals: vier plus vier acht is en niet zeven of negen.

Is een gewone vraag eenmaal beantwoord dan kun je naar de volgende vraag. Zo doe je dit op school en bij het maken van je huiswerk. Zo doen ook wetenschappers dat. Ze stellen een vraag

als: 'Is er water op de planeet Mars?' Is deze wetenschappelijke vraag beantwoord en is bewezen dat het antwoord klopt, dan kan er weer een nieuwe vraag gesteld worden. Men gaat dan weer op zoek naar een antwoord op die nieuwe vraag. De vraag of er water op Mars is, hoeft door wetenschappers nu niet meer gesteld te worden: over het antwoord bestaat immers zekerheid.

2.2 Filosofische vragen: drie kenmerken

Eerst geven we aan waar filosofische vragen over kunnen gaan. Het kan dan gaan om:

- vragen over wie of wat de mens voor een wezen is,
- vragen over wat de (verre) toekomst de wereld brengen zal,
- vragen over wat een mens uiteindelijk wel of niet kan weten,
- vragen over goed en kwaad.

Dit zijn vragen die mensen zich al duizenden jaren telkens opnieuw stellen.

Waarin verschillen deze filosofische vragen nu van gewone vragen? Om dat duidelijk te maken, bespreken we drie kenmerken van filosofische vragen, drie kenmerken die je dus bij gewone vragen niet kunt aanwijzen.

1. Een zeker antwoord is niet mogelijk

Filosofische vragen, waarover het in de eerste paragraaf al een beetje ging, kun je niet met zekerheid beantwoorden. Daarmee verschilt een filosofische vraag duidelijk van een gewone vraag: op een filosofische vraag kun je *geen zeker antwoord* geven. Je kunt nog zulke goede argumenten hebben voor je antwoord maar een bewijs leveren dat iedereen overtuigt, kun je niet. Maar je kunt wel je mening geven.

Sterker nog: op een filosofische vraag of een bestaansvraag kan iedereen een antwoord of een mening geven. Dat alle meningen even de moeite waard zijn is daarmee niet gezegd.

Je kunt daarom zeggen dat filosofische vragen 'meningvragen' zijn. Antwoorden op zulke vragen beginnen om die reden vaak met 'Ik vind...' of 'Mijn mening is...'. Over filosofische vragen kun je dus met elkaar discussiëren. Daarbij moet je dus wel weten dat meningsverschillen altijd kunnen blijven bestaan. Bij een

James Ensor, *Het schilderend skelet*, 1897

gewone vraag als 'Hoeveel is vier plus vier?' geef je als antwoord: 'Vier plus vier is acht'. Bij zo'n gewone vraag zeg je niet: 'Ik vind dat vier en vier samen acht zijn' of: 'Mijn mening is dat vier en vier samen acht zijn'.

2. Ze worden steeds opnieuw gesteld

Daarmee komen we bij het tweede kenmerk: een filosofische vraag zal *steeds opnieuw gesteld* worden. En het antwoord zal steeds een beetje anders zijn. Je dacht misschien heel goede argumenten te hebben voor je standpunt, maar door gesprekken met anderen, door ervaringen en door wat je ergens las of zag, heb je nu nieuwe argumenten. Je mening stel je daarom bij. Niets om voor te schamen! In tegendeel, tenminste... als je ook over je bijgestelde of nieuwe mening blijft doorvragen. Een antwoord op een filosofische vraag is daarom altijd voorlopig. Je kunt het verdedigen tot je een beter antwoord hebt gevonden nadat je de vraag opnieuw stelde. Juist omdat het antwoord nooit definitief is, blijven mensen altijd en overal nadenken over zulke vragen.

3. Ze gaan over het 'uiteindelijke'

Wanneer je nog eens goed kijkt naar de voorbeeldvragen, kan een derde kenmerk genoemd worden: filosofische vragen zijn vragen waar je – als je maar doorvraagt – uiteindelijk bij uitkomt. Filosofische vragen gaan over hoe dat wat bestaat *uiteindelijk* in elkaar zit. Het zijn vragen die aan alles voorafgaan, het zijn 'uiteindelijkheidsvragen': waar komt *uiteindelijk* alles wat bestaat vandaan? Hoe zal het *uiteindelijk* aflopen met alles wat bestaat? Wat voor een wezen is de mens *uiteindelijk*? Dit is technisch mogelijk, maar is het *uiteindelijk* ook verantwoord? Omdat het bij filosofische vragen om meningen gaat, is niet zomaar één antwoord het juiste. Mensen verschillen immers van mening over waar het uiteindelijk om gaat in het bestaan. Ga maar eens de vraag na wat de mens voor een wezen is: is de mens goed, slecht, egoïstisch, agressief, sociaal? Of is de mens iets dat ergens tussen dit alles inzit: maar waar is dat 'ergens' dan precies? Antwoorden op deze vraag naar de mens kunnen sterk verschillen en niemand kan zijn gelijk hier keihard bewijzen.

Samenvattend kunnen we zeggen: filosofische vragen zijn vragen

1. die niet met zekerheid zijn te beantwoorden (ofwel: meningvragen)
2. die steeds opnieuw gesteld worden en
3. die gaan over de uiteindelijkheid van alles wat bestaat.

Opdracht 2 t/m 9, p. 4 t/m 7
Verdiepingsopdracht 2, p. 8

Diego Rivera, *Wetenschappers*, 1943-1944

Paragraaf 3 Aanleidingen om te filosoferen

Filosoferen doe je niet de hele dag door. In tegendeel: alleen al de dagelijkse sleur van school en huiswerk zorgt er voor dat je juist de meeste tijd met gewone vragen bezig bent.

Voor momenten om diep na te denken is gewoonlijk een aanleiding nodig. Er moet blijkbaar iets bijzonders gebeuren waardoor je aangezet wordt om die heel diepe vragen te stellen, filosofische vragen waarop je misschien antwoorden geeft waar je nooit helemaal zeker van zult zijn. We bespreken nu kort drie groepen aanleidingen.

3.1 Een ingrijpende gebeurtenis

In ieders leven vinden gebeurtenissen plaats die mensen serieus aan het denken zetten. Gebeurtenissen als een ernstige ziekte, een liefde die voorbijgaat, een sterfgeval in je gezin of familie. Dit denken gaat veel verder dan: 'Wat is dat precies voor ziekte?' of 'Waarom is zij overleden?' Het lijkt wel of deze gebeurtenissen je dwingen om almaar door te vragen tot je uitkomt op bestaansvragen als: waarom moest hij die vreselijke ziekte krijgen?

Waarom moest zij zo jong sterven? Waarom werd zij uitgerekend bij die vreselijke ouders geboren? Wat is er misgegaan dat hij niet meer van me kon houden? Hoe kan iemand een ander zoiets aandoen?

Maar ook een blijde gebeurtenis als een geboorte kan aanleiding zijn voor vragen en je filosofisch aan het denken zetten. Daarmee zetten we de stap naar de tweede groep aanleidingen om te gaan filosoferen.

Opdracht 10 en 11, p. 8 en 9

3.2 Verwondering: het gewone is niet langer gewoon

'Na die warme zomerdag keek ik 's avonds heel laat nog naar de hemel, zag ontelbare sterren. Na enige tijd voelde ik een verandering in mezelf, ik raakte overweldigd, voelde me klein en nietig worden. Tegelijk voelde ik me ook een deeltje van dat allesomvattende grote geheel. Terwijl ik de enorme sterrenhemel in me opnam, werd ik van binnen stil en kwam er een zeldzame rust over me.'

